

NOTES SOBRE UNA DÈCADA DE DISSENY URBÀ A BARCELONA

LLUÍS ARMET

En presentar aquestes reflexions, no voldria fer una avaluació històrica del que ha significat la nostra important tradició en el camp de l'arquitectura, l'urbanisme i el disseny ni de la vocació clarament internacionalista de la nostra cultura en aquest camp.

El que és un fet inqüestionable és la primacia de la ciutat de Barcelona en el camp del disseny, que es fa palesa en la creació i el prestigi de les Escoles Tècniques, amb un nivell d'intercanvi cultural molt significatiu, si ho comparem amb d'altres realitats de la nostra Universitat. En aquest camp es produeix un intercanvi en peu d'igualtat amb el d'altres realitats internacionals, fruit d'un treball sistemàtic, apassionat i altament professional dels nostres especialistes.

També és ben cert que a la ciutat de Barcelona la contestació en l'època de la dictadura introdueix un concepte d'urbanisme reivindicatiu, tenint en compte les notables absències i retards en les inversions en equipaments i en millora urbana, que crea una actitud crítica permanent, que és un element extraordinàriament positiu per a evitar determinats errors o equívocs. És a dir, és del tot necessari que s'expressi una voluntat de diàleg per a arribar a una bona formulació i solució dels problemes de disseny urbà.

A l'inici de la democràcia s'expressen les demandes socials contingudes, reivindicades fortament en la darra dècada, i, gràcies a la potenciació d'un govern local democràtic, a la potenciació política i alhora a la potenciació econòmica, es pot començar a entendre una política significativa que comença el procés de transformació positiva de la nostra ciutat. El que s'ha denominat «monumentalitzar la perifèria» no era res més, ni res menys, que un retorn a aquells sectors i territoris de la ciutat on s'havia acomplert l'eclosió d'un urbanisme salvatge mancat dels mínims de dignitat urbana. No era res més, per tant, que un acte de justícia històrica, però també, cal dir-ho i molt clarament, una voluntat de prioritat. Perquè dir «monumentalitzar la perifèria» volia dir clarament posar el mateix esforç, la intel·ligència i l'esforç econòmic que posaríem per a la millor obra de la ciutat, i trencar així aquella absurda dicotomia segons la qual el centre havia de ser molt més potent, molt més significatiu i molt més digne que no pas la perifèria.

Amb aquesta mentalitat, s'incentivà la discussió dels especialistes entorn del nou disseny urbà. I s'impulsà des de la mateixa Administració una àrea de Projectes Urbans, la qual cosa volia dir que des de l'Ajuntament calia actuar de manera activa, de manera clara, i amb una voluntat dirigista en el sentit més positiu d'aquesta expressió. La passió per la transformació urbanística porta a la recerca de nous materials, de nous enfocaments; a la col·laboració d'arquitectes dissenyadors i a la introducció de l'escultura integrada en el paisatge urbà.

No em correspon a mi, ni crec que a ningú, fer una anàlisi crítica i detallada del període. Manca la perspectiva històrica per a valorar amb totes les seves conseqüències l'esforç real, extraordinari, que es va realitzar. Però

LLUÍS ARMET

Economista. Primer tinent d'alcalde de l'Ajuntament de Barcelona.

Economista. Primer teniente de alcalde del Ayuntamiento de Barcelona.

Economist. First lieutenant of Barcelona Council Major.

sí que crec que es pot apuntar que aquest procés d'intensificació de l'interès públic pel fet urbà significà un salt qualitatiu de primera magnitud i dinamitzà tot un conjunt de sectors professionals i especialistes. L'aprenentatge en relació als nous materials urbans, els encerts i errors que s'esdevenien en elegir-los, la nova reflexió que sorgia entorn dels problemes de manteniment, en una gran ciutat, densa i sotmesa, com totes, a agressions importants, i la petita contradicció que s'acomplia entre la millora urbana d'un territori i la creixent i permanent demanda insatisfeta de la població són elements de gran interès en aquest període.

Sovint, com més modestes són les actuacions, més creen una sensació d'estabilitat aparent; quan les actuacions urbanes són fortes i tenen una presència que causa impacte i contrasten amb l'entorn més immediat, creen un efecte positiu sinèrgic en el conjunt del territori, per una banda, però també comporten noves demandes socials, que exigeixen el mateix nivell de qualitat que han pogut veure i tocar.

Crec sincerament que, en aquest primer quinquenni de la dècada dels vuitanta, l'esforç que realitzà la ciutat de Barcelona ha estat clarament reconegut, més en els fòrums internacionals que en l'actitud que jo qualificaria de saludable i tradicional hipercriticisme barceloní.

En el moment de la nominació olímpica, la ciutat de Barcelona es trobava en una situació òptima per a emprendre el gran repte que se li plantejava. Hi havia un treball previ, una clara mentalització i una intenció profunda de transformació de la ciutat. L'experiència intensiva, que es visqué els darrers anys, quant a connexió amb amplis sectors de professionals que participaven de manera activa en la millora educativa del disseny urbà era un capital de partida molt important. S'havia instaurat a Barcelona el gust per la qualitat i l'exigència popular de la qualitat.

L'etapa d'encàrrecs externs fou un model que, malgrat poder tenir crítiques subjectives, significava una opció clara, valenta i decidida que garantia molt més que uns altres models que el resultat assolit fóra millor. Barcelona, per tant, havia fet una preparació logística i psicològica extraordinàriament interessant per a poder donar al repte que se li plantejava la sortida més dinàmica i positiva per a la transformació de la ciutat.

En matèria de planejament i decisions urbanístiques s'avançà clarament, i s'estava en disposició de prendre grans decisions; fins i tot hi havia unes actuacions iniciades prèviament, que eren fonamentals per a adquirir l'empenta necessària a fi de dur a bon port els objectius que ens havíem proposat.

Des de la superació de les barreres ferroviàries, fet estratègic importantíssim per a la façana marítima, fins a l'inici de l'expropiació de la zona de la Vila Olímpica, hi havia moltes actuacions ja pensades, planejades i, algunes, encetades.

La gran decisió que havia de prendre la ciutat de Barcelona en relació a l'esdeveniment olímpic era si s'inte-

grava plenament a la ciutat, juntament amb la col·laboració d'un conjunt de subseus, o bé si la repercussió dels Jocs a la ciutat es feia més en funció d'ubicacions estratègiques entorn del terme municipal de Barcelona.

Barcelona optà per fer dels Jocs Olímpics una gran política de compactació urbana, de vertebració i millora de nuclis urbans, de transformació de la façana marítima i de millora d'un seguit de punts neuràlgics de la gran ciutat. És a dir, els Jocs Olímpics al servei de la transformació urbanística de la mateixa ciutat, no pas els Jocs Olímpics com a element de dinamització puntual d'alguns indrets del territori, amb l'esperança que en el futur aquests indrets del territori formarien part de la mateixa dinàmica urbana.

Des d'aquest punt de vista, la definició de quatre zones olímpiques permet objectius que des de la perspectiva del disseny a ningú no se li poden escapar. En primer lloc, acabar la muntanya de Montjuïc, la muntanya amb una de les densitats més grans d'oferta cultural, lúdica, esportiva i teatral del món, que acabarà la seva accessibilitat plena quan sigui connectada amb la xarxa de metro urbà i que, gràcies a l'actuació olímpica, adquireix la darrera empenta, per a fer de l'anella un dels elements de màxim atractiu, quant a disseny, de la referida actuació olímpica.

No voldria fer descripcions puntuals de fets emblemàtics, perquè no m'agradaria caure en tòpics ni en falses valoracions. El que sí que té una importància substancial és el fet d'urbanitzar completament un territori que presenta una oferta tan significativa i diversificada d'equipaments de nivell superior.

La transformació urbanística que comporta la façana litoral permet la recuperació d'un fet singular per a la ciutat: la millora de platges, el Passeig Marítim, el Cinturó Litoral soterrat, el Port Vell i el Port Olímpic, de gran qualitat i dimensió. El fet de l'opció que s'ha emprès ha permès situar una zona estratègica de la ciutat al bell mig d'un procés de transformació activa en la inversió pública i privada, i l'interès i el gust per l'arquitectura i el disseny hi assoleixen cotes molt altes.

La zona de la Vall d'Hebron permet contemplar un procés de transformació discret i positiu d'una zona de clara urbanització desordenada, que, gràcies a actuacions urbanístiques, pot ser recuperada molt positivament per a la ciutat. Suposo que la valentia amb què s'expressen determinades formulacions de disseny a la zona serà un element d'estímul intel·lectual per als especialistes en la matèria.

Si fem un esforç de síntesi intentant assenyalar el que han estat els fets institucionals i les actituds més significatives que han permès l'eclosió d'una concentració d'inversió pública com no s'havia esdevingut mai en la història de la ciutat, veurem que hi ha sis elements clau que hi han contribuït.

En primer lloc, una actitud política en el més noble sentit de la paraula, expressada per l'alcalde de la ciutat, Pasqual Maragall, per a aprofitar al màxim i en totes di-

reccions l'oportunitat històrica que significava per a Barcelona la seva nominació com a seu dels Jocs Olímpics. Res no ens ha estat donat gratuïtament i sabem que la ciutat ha experimentat canvis positius en el moment que hi ha hagut situacions i oportunitats que ho podien justificar.

Aquesta actitud expressada amb ambició formava part de la voluntat de defensar una transformació qualitativa de la ciutat, i no es resignava a plantejaments estrictament incrementalistes que poguessin caure en la més estricta de les vulgaritats.

En segon lloc, la mateixa creació del COOB, amb la voluntat d'arribar a l'equilibri econòmic, força un conjunt de solucions imaginatives per a obtenir uns ingressos, i amb l'element positiu d'obtenir uns beneficis materialitzats en instal·lacions.

Prop de 40.000 milions de pessetes d'instal·lacions esportives i annexes, situades a la ciutat de Barcelona i a les subseus olímpiques, expressen el benefici material dels mateixos Jocs. Una de les instal·lacions de les subseus, per si sola, com a gran polisportiu, significa un fet més rellevant que qualsevol dels palaus polisportius existents a la ciutat de Barcelona abans dels Jocs Olímpics. Això vol dir una exigència de gran qualitat en els projectes, una participació d'arquitectes, enginyers i dissenyadors molt notable, i un esforç extraordinari, que ha permès una sinergia, atès que es desenvolupava en un procés temporat de dos a tres anys. Els Jocs Olímpics de Barcelona no cercaven l'obtenció d'un benefici econòmic quant a la seva organització, sinó que cercaven la voluntat d'equilibri, i el benefici quedava materialitzat en obres de gran singularitat on el disseny era una de les peces fonamentals.

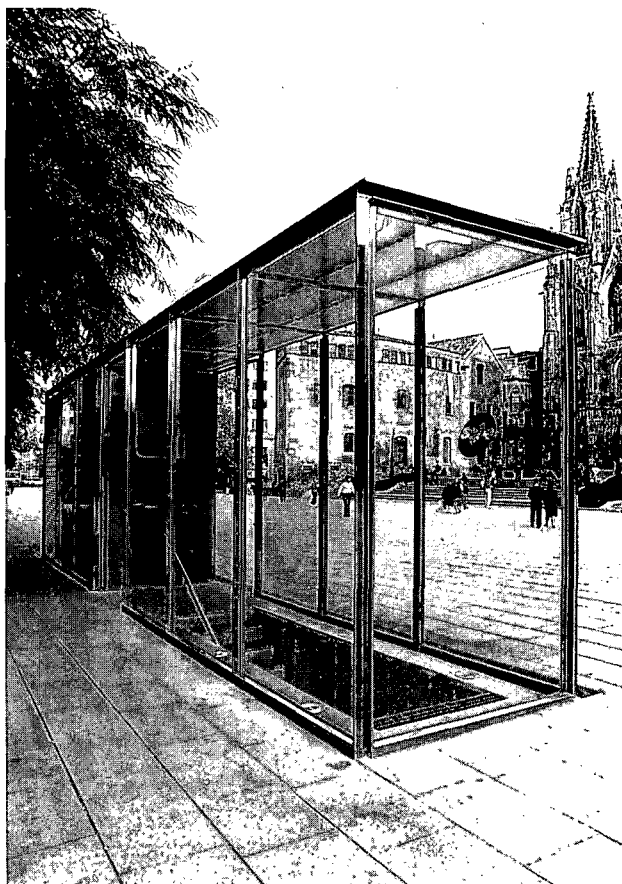
En tercer lloc, per primera vegada a la ciutat de Barcelona s'observa i s'obté una gran cooperació institucional, fonamentalment en l'establiment del *holding* olímpic entre l'Estat i l'Ajuntament de Barcelona, que permet seleccionar, per mitjà d'un catàleg, les obres més lligades directament o indirectament als Jocs i un conjunt d'obres d'infraestructura de primera magnitud.

Val a dir que, en pessetes actuals, l'esforç inversor en la ciutat és d'una magnitud única en la seva història. Comptant en pessetes corrents, en els quatre o cinc darrers anys es deu haver fet una inversió equivalent a la dels quaranta darrers anys de la ciutat de Barcelona.

Una ciutat castigada durant la guerra civil, somorta en la postguerra, on s'observa l'inici de la represa al final dels anys cinquanta. Aquest fet té una importància cabdal, perquè permet un relançament de projectes oblidats i una reactualització d'aquests projectes, vistos amb una mentalitat més contemporània i amb conceptes de disseny més adequats a les necessitats actuals.

Per primera vegada es pot dir que la inversió pública, que supera els 350.000 milions de pessetes, s'obté gràcies a una gran col·laboració a nivell d'Estat, a una col·laboració molt significativa de l'Ajuntament de Barcelona i també a una col·laboració del govern autònom.

Un quart aspecte a destacar és la mateixa consolidació

de la façana marítima, una façana on se situa una Vila Olímpica *ex novo*, estructurada en el si d'un territori amb una forta personalitat i en una zona industrial en declivi. Una façana marítima on es pot situar finalment un Port Olímpic que es converteix en el referent de port esportiu més important de la Mediterrània. Una façana marítima que obliga a una gran política de clavegueram i a una política de sanejament de costes com mai no s'havia fet al país. Una façana marítima que obliga a una recuperació de platges com mai no s'havia esdevingut a la nostra ciutat, ni tan sols a la costa mediterrània.

La política de la façana marítima permet sens dubte un conjunt d'actuacions de caràcter interdisciplinari on arquitectes, enginyers de camins, enginyers industrials, enginyeries, grans empreses constructores es troben davant de reptes de primera magnitud. Aquest treball interdisciplinari d'una complexitat extraordinària és resolt de manera sovint positiva, i, des de la perspectiva de la política del disseny, crec sincerament que s'hi obtenen resultats extraordinaris. Mai no es cau en la política del disseny pel disseny, sinó que es té sempre en compte la funcionalitat posterior, pensant que s'està construint un tros significatiu de la nova ciutat.

La mateixa Vila Olímpica expressa en el seu si un repete de primeríssima magnitud, obre uns interrogants impressionants amb vista al futur i permet, gràcies a la tradició de disseny de la ciutat de Barcelona, atorgar en el premis FAD dels darrers anys unes diferents zones d'actuació de la vila, amb la qual cosa se supera un dels grans problemes tradicionals dels grans encàrrecs de les obres que signifiquen la transformació important de la ciutat.

Tot això sempre s'ha orientat sota la lògica d'un concepte únic des de la perspectiva del projecte urbanístic d'actuació, amb l'adequat respecte per la diferència i pels diferents components formals i constituint alhora una unitat d'actuació que l'integra plenament i el vertebrava clarament en el que és el teixit de la mateixa ciutat.

Un cinquè element, especialment significatiu per a la transformació de la mobilitat de la ciutat, és la xarxa de cinturons. Tots nosaltres recordem els cinturons urbans com un element de ruptura, de violència i de desvertebració de la realitat urbana de la nostra ciutat. Tant el I Cinturó, no conclòs, com les grans vies d'accés a la ciutat havien significat una ruptura radical i traumàtica de barris tradicionals de la nostra ciutat. El fet de plantejar-se la xarxa de cinturons, incorporant-hi tecnologia moderna de senyalització i minimitzant el cost de la seva irrupció a la ciutat, permet fins i tot plantejar-se per primera vegada la xarxa de cinturons com un element de millora qualitativa de la ciutat. El 60% de soterrament del II Cinturó a Nou Barris n'és un bon exemple. Per primera vegada observem a la ciutat que tenim un mateix sòl en vertical que parteix de la via pública i acaba essent un equipament en el nivell superior.

El Cinturó Litoral, deprimit i cobert en alguna de les zones, ens dóna unes potencialitats enormes que ens permeten una vertebració molt significativa de tota la xarxa

viària de la zona del Poblenou, que era la part de l'Eixample de la ciutat ignorada, menystinguda i no desenvolupada. L'experiència d'aquests cinturons permet solucions de disseny de primer ordre, d'una gran importància amb vista al futur perquè uneix la solució de problemes reals i importants de la ciutat, els de vialitat, amb respostes operatives i formals per a fer atractives la implantació i la funcionalitat d'aquests cinturons, i fins i tot l'establiment de galeries de serveis per a situar-hi els serveis públics més significatius. És una via de civilització i de tractament urbà correcte del que són les irrupcions brutes que sovint signifiquen línies d'alta tensió o altres actuacions en el camp de serveis públics.

Una gran quantitat d'actius intangibles s'assoleixen, a la nostra ciutat, gràcies a les noves tecnologies; les perspectives del disseny queden més integrades en el terreny de la complexitat tecnològica, en lloc de restar situades en el terreny dels fets o dels components aïllats. De la interacció d'aquesta realitat en surten sens dubte sinèrgies extraordinàriament positives pensant en el futur del nostre país.

Un sisè aspecte, que em sembla especialment interessant, és que el gran procés de transformació urbanística de la nostra ciutat s'ha acomplert juntament amb el plantejament del procés de les grans infraestructures culturals pendents a la ciutat de Barcelona. Aproximadament un 50% del gran esforç en obres lligades o més vinculades als Jocs Olímpics és el que representa el gran esforç cultural que cal fer a la capital de Catalunya. Des d'aquest punt de vista s'ha avançat amb una coordinació positiva en els tres nivells d'Administració per a emprendre aquestes polítiques, i s'ha trobat la col·laboració d'arquitectes internacionals de primer nivell, de reconeguda competència i d'un atractiu indubtable, que creen al seu entorn un mestratge positiu, tant pel que fa a les maneres de treballar com pels resultats de les operacions plantejades.

La complexitat dels temes que s'aborden significa en alguns casos novetats importants en el nostre país, que introdueixen tota una càrrega d'elements simbòlics i reals que sens dubte estan ajudant a produir el que podríem denominar el salt qualitatiu dels tècnics, experts i divulgadors de la nostra ciutat.

A més d'aquests tres sistemes que he volgut esmentar per la seva significació o importància, trobaríem alguns altres aspectes nous que explicarien l'important impuls de la nostra ciutat com a experiència innovadora en el món.

En primer lloc, veuríem també que el fet de condicionar positivament, mitjançant orientacions polítiques, aspectes concrets en el món de la construcció ha permès un canvi molt significatiu. Imaginem per un moment el que algun dels constructors tradicionals d'aquest país feia fa vint anys, tanquem els ulls i observem les noves realitzacions. Existeix, doncs, una preocupació pel nivell dels projectes presentats per part dels promotors privats. D'una manera eufemística, els promotors privats sovint entenen que és important, des de la perspectiva de la seva promoció i de la dels interessos generals de la ciutat, fer

plantejaments positius i solvents des del punt de vista dels projectes.

També és bo recordar que hi ha hagut tot un conjunt d'experimentacions en la ciutat pel que fa a petits objectes que per primera vegada, amb el nom de mobiliari urbà, van inundant de mica en mica una realitat i confirmant el que podríem denominar el gust estètic comú i habitual. Es van superant lentament els obstacles de més «mal gust» per uns plantejaments que tenen en compte el mobiliari urbà des de la perspectiva de la simplicitat, de la funcionalitat i del seu interès com a disseny. Aquest conjunt d'aspectes també ha agafat molta força en aquests quatre darrers anys a la ciutat de Barcelona. Són aquells elements que sovint no tenen l'espectacularitat diguem-ne formal, però que van penetrant lentament en les consciències estètiques col·lectives dels pobles i normalitzant el que necessita una ciutat per a ser operativa i posseir un mínim de bon gust.

I crec que també és bo, finalment, remarcar la incidència i la importància d'un conjunt de projectes urbans de dimensió intermèdia que han tingut gran significació en el teixit urbà. Tot de connectivitats on hi havia barreres de separació, actuacions singulars en places, parcs i jardins, futures connexions i llargs recorreguts urbans dibuixats per al futur de la ciutat, on difícilment es podia parlar de recorreguts civilitzats, conformen una nova teoria que consisteix a defensar les actituds dels vianants, dels badocs, dels visitants, dels poetes urbans, dels qui veritablement estimen la pell i les entranyes de la ciutat.

Jo crec que aquestes consideracions analítiques, o, si més no, diguem-ne suggerents, permeten explicar-nos en part el gran salt qualitatiu que la ciutat de Barcelona ha fet en el terreny del disseny.

NOTAS SOBRE UNA DÉCADA DE DISEÑO URBANO EN BARCELONA

Al presentar estas reflexiones, no quisiera hacer una evaluación histórica de lo que ha significado nuestra importante tradición en el campo de la arquitectura, el urbanismo y el diseño, ni de la vocación claramente internacionalista de nuestra cultura en este campo.

Sí es un hecho incuestionable la primacía de la ciudad de Barcelona en el campo del diseño, lo cual se hace evidente en la creación y prestigio alcanzado por las Escuelas Técnicas con un nivel de intercambio cultural muy significativo si lo comparamos con otras realidades de nuestra Universidad. En este campo se produce un intercambio en pie de igualdad con otras realidades internacionales, resultado de un trabajo sistemático, apasionado y altamente profesional por parte de nuestros especialistas.

También es bien cierto que en la ciudad de Barcelona la contestación en la época de la dictadura introduce un concepto de urbanismo reivindicativo, dadas las notables ausencias y retrasos en las inversiones en equipos y mejora urbana, hecho que crea una actitud crítica permanente, lo cual es un elemento extraordinariamente positivo para evitar determinados errores o equívocos. Es decir, es absolutamente necesario que se exprese una voluntad de diálogo para llegar a una buena formulación y solución de los problemas de diseño urbano.

Al comienzo de la democracia se expresan las demandas sociales reivindicadas con fuerza en la década anterior, y, gracias a la potenciación de un gobierno local democrático, potenciación política y también potenciación económica, se puede comenzar a entender una política significativa que inicia el proceso de transformación positiva de nuestra ciudad. Lo que se ha llamado «monumentalizar la periferia» no era nada más ni nada menos que una vuelta a aquellos sectores y territorios de la ciudad donde se había producido la eclosión de un urbanismo salvaje carente de los mínimos de dignidad urbana. No era nada más, por lo tanto, que un acto de justicia histórica, pero también, cabe decirlo y con claridad, una voluntad de establecer prioridades. Porque decir «monumentalizar la periferia» significaba claramente poner la misma ilusión, la inteligencia y el esfuerzo económico que habríamos puesto en la mejor obra de la ciudad, rompiendo así aquella absurda dicotomía de que el centro debía ser mucho más potente, mucho más significativo y mucho más digno que la periferia.

Con esta mentalidad se incentivó la discusión de los especialistas en torno al nuevo diseño urbano. Y se impulsó desde la propia Administración un Área de Proyectos Urbanos, lo que quería decir que desde el Ayuntamiento había que actuar de forma activa, de forma clara y con una voluntad dirigista en el sentido más positivo de esta expresión. La pasión por la transformación urbanística lleva a la búsqueda de nuevos materiales, nuevos enfoques, a la colaboración de arquitectos diseñadores y a la introducción de la escultura integrada al paisaje urbano.